

Bojan Dimitrijević i Luka Filipović,
Anarholiberalizam: Služba i ideologija
1967–1985, Arhipelag; Institut za savremenu
istoriju, Beograd, 2024, 401 str.

Анархолиберализам је појам који у југословенској димензији има засебно значење. Као феномен остао је махом до сада неистражен, па је студија Бојана Димитријевића и Луке Филиповића у том смислу пионирска. Аутори се са појмом хватају у коштац и анализирају га како у светској, тако и у југословенској димензији. Свеукупно, под појмом анархолиберали обухваћени су многи појединци који су на различите начине вршили интелектуални отпор владајућем режиму. На 410 страница и преко 10 поглавља ова монографија пружа први дубљи увид у овај феномен у нашој историографији.

Структура поглавља олакшава приступ овој комплексној теми. Монографија је подељена на два дела – практични и теоретски. У практичном делу најпре су дате географско/републичке целине, где се у првом поглављу разматра рад Службе државне безбедности према

„унутрашњем непријатељу” у Србији. Потом се сагледава исти непријатељ у Словенији, а затим и у Хрватској. Овај сегмент монографије завршава се проценама Службе државне безбедности о делатности либерала у позној фази овог процеса – од 1978. до 1985. године. Да би разумевање анархолиберала било употпуњено, аутори прелазе на идеологију која чини читав последњи део монографије. Кроз десет поглавља сецира се процес настанка и еволуција анархолиберала и утицај свих оних кључних догађаја друге половине 20. века на које ови интелектуалци нису могли остати имуни. У последњем поглављу – „Епилогу” – аутори износе закључна разматрања, где су некадашњи анархолиберали сада постали неолиберална опозиција једном суштински постмодерном социјалистичком режиму.

Почетна позиција анархолиберала била је левља од званичне идеологије Савеза кому-

ниста Југославије. Међутим низ колоритних личности које овај појам обухвата доживеле су многе промене, па и различита идеолошка стремљења. Тако су неки завршили на центристичким позицијама, неки на десним, а поједини су задржали крајње леву позицију на идеолошком спектру. Сви они заједно чине нуклеус политичке интелигенције која ће формирати идеолошки спектар СР Југославије и потом Србије.

Основу студију чине извештаји Службе државне безбедности. За то су кључни били државни архиви у Загребу, Љубљани и Београду. Конкретно, из Државног архива Србије коришћени су фондови *Безбедносно-информативне агенције, ЦК СК Србије – идеолошке комисије* и фонд *Председништво СР Србије*. Из Хрватског Државног архива коришћен је фонд *Служба државне сигурности РСУП СР Хрватске*, док је из Словеније коришћен фонд *РСНЗ СР Словеније*. Нарочито су значајни оперативни извештаји Центра СДБ Загреб, преко којих је приказан конкретан начин на који је Државна безбедност пратила дисиденте. Поред наведених, коришћен је и фонд Архива Југославије *ЦК СКЈ, Идеолошке комисије ЦК СКЈ*. Аутори су махом пропустили изво-

рима да „говоре”, што омогућава и дубљи увид у функционисање Службе, али и недвосмислено доказује колики су значај политичке идеје имале у социјалистичкој Југославији. Како сами аутори наводе, анархолиберали „нису имали везе са обавештајним службама... нису прикупљали обавештајне податке, снимали војне и друге објекте... нису носили оружје, ни било какав шпијунски материјал и опрему”. Главно оружје ове хетерогене групе биле су идеје које су износили у својим текстовима, било у виду публицистике или научних радова. С те стране студија пружа дубљи увид у интелектуалну бит социјалистичке Југославије, која се својим засебним путем у социјализам претворила у праву лабораторију политичких идеја која је изнедрила интелектуалце на свим разинама политичког спектра. Сви они, барем у очима Службе државне безбедности, започели су свој идеолошко-политички пут управо као анархолиберали.

Хронолошки, студија прати феномен од самог настанка, његову генезу и изванредан нестанак из јавног дискурса. Тако је 1968. година кључна јер се тада у студентским протестима профилише прва група анархолиберала која је заузела левље ставове од

званичне идеологије. Аутори подједнако прате дешавања у Србији, Словенији и Хрватској, где се истовремено исказује незадовољство владајућом идеологијом. Генеза сеже све до половине осамдесетих година, када анархолиберали постају „грађанска десница“, управо она која ће у случају СР Југославије и пресудити њеном социјализму и бити кључни актер 5. октобра. Они који су постали политичари махом су завршили на десној страни политичког спектра, попут Војислава Шешеља, док постоје и они који су наставили свој интелектуални пут на крајње левим позицијама, попут Љубодрага Дуција Симоновића или Драгомира Олујића.

Монографија представља и посредну критику служби безбедности. Када се читају извештаји, јасно је колико је заправо служба полагала на проблематику идеја, на интелектуалне експерименте њених грађана и заправо колико је Југославија баш у домену идеја била крха. С друге стране, ова идејна струјања нису представљала праву опасност по државу где се пажња служби на њих усмеравала, док су албански, хрватски, бошњачки и словенски сепаратисти јачали свако у својим доменима. Ма колико интелекту-

ална критика била оштра, она се по своме значају за угрожавање државног поретка не може упоредити нпр. са формирањем сепаратистичке „Ослободилачке војске Косова“. Ниједна књига, говор, трибина или научни рад не може заменити моћ калашњикова када се нађе у погрешним рукама. С те стране монографија указује да је Југославија била на ветрометини идеја Хладног рата и да је у том врењу различитих мисли прокувала у грађанском рату који је заправо имао врло танку идејну потпору.

Идејна врења доживела су кулминацију у 5. октобру, када су демократске снаге свргле социјалистичке. Кључни актери били су управо некадашњи анархолиберали, који су сада као демократе повели СР Југославију, Србију и Црну Гору, а потом и Србију, путем демократске транзиције. У новом 21. веку, веку „краја историје“, где велике политичке идеје замењује чист бизнис, саме идеолошке поделе делују анахроно. Међутим, управо кроз ову студију можемо видети да ниједна политичка личност 21. века није надидеолошка већ у себи сублимира амалгам идеја 20. века.

Као извесни недостатак студије може се навести изостављање регистра личних

имена. С обзиром на то да су у анархолиберале убрајане многе значајне личности друге половине 20. века са југословенског простора, ова студија биће незаобилазна у разматрању њихових биографија. У том смислу регистар би знатно олакшао тражење у мноштву имена анархолиберала и учинио студију приступачнијом.

Свеукупно, монографија Бојана Димитријевића и Луке

Филиповића *Анархолиберализам: Служба и идеологија 1967–1985.* представља истинско пioniрско дело уз помоћ којег је разумљивија историја идеја Југославије и процес формирања првих политичких странака после једнопартијског система, али и формирања идејних табора који ће дати обресе интелектуалним круговима у Србији.

Др Никола Мијатов